

Είναι η *ώση-προς-τη-γυναίκα* μια έννοια καθολικής ισχύος στην ψύχωση;

Πρέπει άραγε να προσεγγίζουμε το πρόβλημα της ψύχωσης αναζητώντας πάντοτε την *ώση-προς-τη-γυναίκα*;¹

Είτε η *ώση-προς-τη-γυναίκα* είναι ένα χαρακτηριστικό που απορρέει από την ψυχωτική δομή, η οποία με τη σειρά της απορρέει από τη διάκλειση του Ονόματος του Πατρός, και επομένως συνιστά ένα στοιχείο που πρέπει να αναζητηθεί ως λογικά αναγκαίο, ακόμη κι αν δεν εμφανίζεται κλινικά υπό τη μορφή που το αποτύπωσε ο Λακάν στη μελέτη του για τον Σρέμπερ.

Είτε είναι ένα στοιχείο του παραληρήματος και παρουσιάζει ένα χαρακτήρα σχετικής ενδεχομενικότητας. Αυτό μπορεί επομένως να πάρει διαφορετικές μορφές, οπότε η *ώση-προς-τη-γυναίκα* καθίσταται *ώση-προς-το-χ* ή *ώση-προς-άλλο πράγμα*.

Για να προσεγγίσουμε το εν λόγω ερώτημα, θα αναφερθώ σε δύο κείμενα του Λακάν: στο γραπτό του «Για ένα ζήτημα προκαταρκτικό σε κάθε δυνατή θεραπεία της ψύχωσης» και στο τρίτο Σεμινάριο με θέμα τις *Ψυχώσεις*.

1. Τι είναι η *ώση-προς-τη-γυναίκα*;

Η *ώση-προς-τη-γυναίκα* είναι μια επινόηση του Λακάν του 1957, κάτι που πηγάζει από το τρίτο Σεμινάριο, και το οποίο στη συνέχεια τυποποίησε στο «Για ένα ζήτημα προκαταρκτικό...». Είναι μια επινόηση που κάνει ο Λακάν με αφορμή μια, σχεδόν γραμμή προς γραμμή, ανάγνωση του κειμένου του Φρόντ [για τον Σρέμπερ] και

¹ Το άρθρο προέρχεται από ένα ψυχαναλυτικό εργαστήριο που οργάνωσε η Μαρί-Ελέν Μπρους στη Λιέγη στις 6 Οκτωβρίου 2001, στο πλαίσιο της βελγικής ACF. Είναι δημοσιευμένο στα γαλλικά (σε μεταγραφή F. Bourguignon) στο περιοδικό *Quarto*, τεύχος 77, Ιούλιος 2002, σσ. 81-89, με τίτλο: « Le pousse-à-la-femme, un universel dans la psychose? ».

ξαναπιάνοντας λεπτομερώς τα *Απομνημονεύματα ενός νευροπαθούς*, τα οποία ο Λακάν μελετάει παράλληλα με το κείμενο του Φρόντ.

Δεν μπορούμε να καταλάβουμε την έκφραση *ώση-προς-τη-γυναίκα*, αν δεν την αποδώσουμε στην ακριβή χρονική στιγμή όπου ο Λακάν δίνει στο σημαίνον μια θέση καθοριστική όσον αφορά τη διαφορική διάγνωση. Κάθε διαφορική διάγνωση μεταξύ νεύρωσης και ψύχωσης βασίζεται στην θεωρία του σημαίνοντος. Η *ώση-προς-τη-γυναίκα* δεν απορρέει – μολονότι ο Λακάν δεν αγνοούσε τις ψυχιατρικές αναφορές– ούτε από την οπτική της κλασικής ψυχιατρικής κλινικής, ούτε από τη φαινομενολογική ψυχιατρική κλινική. Η *ώση-προς-τη-γυναίκα* δεν παρατηρείται ως φαινόμενο.

Επομένως, το ζήτημα της *ώσης-προς-τη-γυναίκα* δεν μπορούμε να το προσεγγίσουμε με αφετηρία τη φαινομενολογία, ούτε καν σε μία κλινική περίπτωση τρανσεξουαλισμού, όπου τα φαινόμενα το αναδεικνύουν τόσο ξεκάθαρα.

Αν παραμείνουμε στο επίπεδο των φαινομένων, δεν καταλαβαίνουμε τίποτα.

Ο Λακάν προσεγγίζει το ερώτημα του έμφυλου πεδίου στην ψύχωση με αφετηρία την έννοια της *ώσης-προς-τη-γυναίκα*. Η ψυχανάλυση είναι ακριβώς το έμφυλο πεδίο, όχι μόνο επειδή πρόκειται για λίμπιντο υπό μορφή ενόρμησης και επιθυμίας, αλλά και επειδή αφορά στην επιλογή αντικειμένου και στην έμφυλη ταύτιση. Για ένα υποκείμενο, η *ώση-προς-τη-γυναίκα* απαντάει με όρους έμφυλης θέσης.

Με τούτη την έννοια ο Λακάν έρχεται να μετατοπίσει την φροϋδική υπόθεση, σύμφωνα με την οποία η σεξουαλική αιτιότητα της ψύχωσης είναι η ασυνείδητη ομοφυλοφιλία. Για τον Φρόντ, η ψύχωση του Σρέμπερ οφειλόταν σε μια *διάκλειση*, μια απόρριψη – όχι υπό την έννοια της απώθησης – της ομοφυλοφιλίας του. Αυτό το αναπτύσσει όχι φαινομενολογικά, αλλά γραμματικά, γύρω από εκείνη τη διάσημη φράση: «[...] *Τον αγαπώ [...] Δεν τον αγαπώ, τον μισώ [...] Με μισεί [...]*».² Η παρανοϊκή πεποίθηση απορρέει από αυτή τη γραμματική σύζευξη, η οποία είναι κατά κάποιον τρόπο η γλωσσολογική έκφραση –

² Σίγκμουντ Φρόντ, «Ψυχαναλυτικές παρατηρήσεις για μια αυτοβιογραφικά καταγεγραμμένη περίπτωση παράνοιας («Ο πρόεδρος Σρέμπερ»), *Πέντε ιστορικά ασθενείας*, Αθήνα, Επίκουρος, 2014, σσ. 433-434.

υπό την ευρεία έννοια του όρου, αφού εντάσσω τη γραμματική στη γλωσσολογία– της φροϋδικής θεωρίας, σύμφωνα με την οποία η ψύχωση σχετίζεται με το ζήτημα της ομοφυλοφιλίας ως αντικείμενο όχι απώθησης, ούτε άρνησης, αλλά απόρριψης.

Με ποιον τρόπο εισάγεται στα κείμενα του Λακάν η λειτουργία του σημαίνοντος στην ψύχωση;

Ο Λακάν, στο πρώτο μέρος του γραπτού «Για ένα προκαταρκτικό ζήτημα...», που φέρει τον τίτλο «Προς τον Φρόντ», προσεγγίζει τα φαινόμενα μηνυμάτων στην περίπτωση του Σρέμπερ.

*«Η φωνή του [θεϊκού] παρτενέρ περιορίζει πράγματι τα εν λόγω μηνύματα σε ένα αρχίνισμα φράσης, που το νοηματικό συμπλήρωμά της δεν παρουσιάζει μάλιστα δυσκολία για το υποκείμενο, εκτός από την πειστική, επιθετική πλευρά της, πολύ συχνά τόσο βλακώδη που τον αποθαρρύνει. Η γενναιότητα που επιδεικνύει προκειμένου να μην αποτύχει στην ανταπάντησή του, ή να αχρηστέψει τις παγίδες που του στήνουν, δεν είναι ήσσονος σημασία για τη δική μας ανάλυση του φαινομένου».*³

Το ψυχωτικό φαινόμενο είναι το φαινόμενο των διακοπτόμενων φράσεων. Με αφετηρία την διακοπτόμενη φράση, ο Λακάν συνάγει τον παρτενέρ με τον οποίον έχει να κάνει ο Σρέμπερ, έναν παρτενέρ ενοχλητικό, προσβλητικό, ικανό να τον αποθαρρύνει.

Η *ώση-προς-τη-γυναίκα* είναι μια θεωρία του έμφυλο παρτενέρ στην ψύχωση, ένας τρόπος να σκεφτούμε τον έμφυλο παρτενέρ της.

«Θα σταθούμε όμως εδώ πάλι στο ίδιο το κείμενο της ψευδαισθητικής πρόκλησης (ή καλύτερα πρόταξης), όπως θα μπορούσαμε να την ονομάσουμε. Για την εν λόγω δομή, το υποκείμενο μας δίνει τα εξής παραδείγματα: 1) Nun will ich mich... (Τώρα εγώ θα...), 2) Sie sollen nämlich... (Εσείς θα έπρεπε...), 3) Das will ich mir... (Εγώ πρόκειται...), [...] στα οποία οφείλει να ανταπαντήσει με το σημασιακό τους συμπλήρωμα, υπεράνω αμφιβολίας για τον ίδιο, δηλαδή: 1^{ov}...παραδεχτό το γεγονός ότι είμαι ηλίθιος, 2^{ov}...από την πλευρά σας να εκτεθείτε (λέξη της βασικής γλώσσας) ως αρνητής του Θεού και να επιδοθείτε σε μια

³ J. Lacan, «D' une question préliminaire à toute traitement possible de la psychose», *Écrits*, Paris, Seuil, 1966, σ. 539. Ελληνική μετάφραση: «Για ένα ζήτημα προκαταρκτικό σε κάθε δυνατή θεραπεία της ψύχωσης (Μέρος 1^ο)», μετ. Βλ. Σκολίδης, *Fort-Da*, 3, Ψυχογιός, Αθήνα 2013, σσ. 19-20.

φιλήδονη ελευθεριότητα, χωρίς να μιλήσουμε για τα υπόλοιπα, 3^{ov} ...να το καλοσκεφτώ». ^{4,5}

Κάθε φορά, ο Λακάν φέρνει σε αντιστοιχία την διακοπτόμενη φράση, έτσι όπως ο Σρέμπερ την εννοεί, και την ανταπάντηση, έτσι όπως ο Σρέμπερ την δίνει. Πρόκειται για μια εμπύχωση της σχέσης του υποκειμένου με τον μεγάλο Άλλο, με τον οποίο σχετίζεται. Αυτός ο Άλλος εισάγει αμέσως το ζήτημα της ηδυπάθειας. Η έννοια της *ώσης-προς-τη-γυναίκα* απαντάει σε έναν Άλλο της ηδυπάθειας, τουτέστιν της απόλαυσης. Αυτές οι φράσεις θα πρέπει να εκληφθούν ως ο εξαναγκασμός στον οποίον υποβάλλεται ο Σρέμπερ από έναν παρτενέρ που απολαμβάνει.

«Μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι η φράση διακόπτεται στο σημείο όπου τελειώνει η ομάδα των λέξεων τις οποίες θα μπορούσαμε να ονομάσουμε όρους-δείκτες, δηλαδή οι λέξεις εκείνες που η λειτουργία τους μέσα στο σημαίνουν τις προσδιορίζει, σύμφωνα με τον προαναφερθέντα όρο, ως shifters, δηλαδή συγκεκριμένα οι όροι που, μέσα στον κώδικα, υποδεικνύουν τη θέση του υποκειμένου με βάση το ίδιο το μήνυμα». ⁶

Αυτός ο όρος-δείκτης, αυτός ο shifter, που είναι το σημαίνουν όταν υποδεικνύει το υποκείμενο, είναι εκείνος που παρεμβαίνει στη σχέση μεταξύ του υποκειμένου και του εν λόγω Άλλου της ηδονής. Σε αυτή την συνομιλία με τον Άλλο δεν υπάρχει δυνατότητα να εκπροσωπηθεί το υποκείμενο από ένα σημαίνουν. Τα νευρωτικά υποκείμενα εκπροσωπούνται από σημαίνοντα και η φράση δεν διακόπτεται. Εδώ, αντιθέτως, αυτή διακόπτεται, επειδή ακριβώς δεν υπάρχει σημαίνουν που να εκπροσωπεί το υποκείμενο γι' αυτόν τον Άλλο της απόλαυσης.

«Πώς να μην εντυπωσιαστεί κανείς από την επικυριαρχία της λειτουργίας του σημαίνοντος σε αυτές τις δύο τάξεις φαινομένων, και πώς να μην παρακινηθεί να αναζητήσει τι υπάρχει στο βάθος της σύμπραξης που στοιχειοθετούν: σύμπραξη ενός κώδικα συγκροτημένου από μηνύματα περί

⁴ Στο ίδιο, σσ. 539-540. Ελληνική μετάφραση, ό.π., σ. 20.

⁵ Οι πλήρεις φράσεις στα γερμανικά έχουν ως εξής: (1) Nun will ich mich darein ergeben, daß ich dumm bin. (2) Sie sollen nämlich dargestellt war den als Gottes leugner, als wollüstigen Ausschweifungener geben u.s.w. (3) Das will ich mir erst überlegen. (Σ.τ.μ.)

⁶ Στο ίδιο, σ. 540. Ελληνική μετάφραση, σ. 20.

του κώδικα, και ενός μηνύματος συρρικνωμένου σε όσα μέσα στον κώδικα υποδηλώνουν το μήνυμα;»⁷

Αυτή είναι κάποια αρχή προσανατολισμού.

Διαπιστώνουμε εδώ μια βαθιά διαταραχή της σχέσης του κώδικα με το μήνυμα, δηλαδή του *s* με το *A*, του *s* ως επιτελέσματος του σημαίνοντος με το *A* ως σύνολο των σημαινόντων. Ο Λακάν προσθέτει: «Όλα αυτά θα χρειαζόταν να μεταφερθούν με πολύ μεγάλη προσοχή σ' ένα γράφημα».⁸ Είναι μια διαταραχή της συμβολικής σχέσης, όπως την προβάλλει το γράφημα με όρους αναδρομικότητας του *A* στο *s*. Αυτή η διαταραχή συντελεί στο να εκπέσει ο εν λόγω άξονας της ομιλίας στο επίπεδο του φαντασιακού. Με αποτέλεσμα ο κώδικας και το μήνυμα να μην διαφοροποιούνται πλέον. Ο ίδιος ο τύπος του κώδικα, *A*, είναι αυτός ο οποίος πλήττεται, τούτέστιν ο νόμος που επιτρέπει την κατασκευή μηνυμάτων. Και, αναδρομικά, το υποκείμενο παύει να συνιστά το επιτέλεσμα. Δεν είναι πλέον το επιτέλεσμα αυτής της άρθρωσης, η οποία καθιστά δυνατό τον νόμο που εναποτίθεται στον κώδικα. Το παραπάνω τού δημιουργεί δυσκολία σε σχέση με μια έμφυλη ταυτοποίηση, επειδή για ένα ομιλούν υποκείμενο, η έμφυλη διαφοροποίηση πραγματοποιείται με αφετηρία τον Άλλο και τους νόμους της ομιλίας. Δεν θα θεωρήσουμε ότι για ένα ομιλούν υποκείμενο η έμφυλη διαφοροποίηση πραγματοποιείται στο βιολογικό επίπεδο. Αν πραγματοποιούνταν στο βιολογικό επίπεδο, δεν θα υπήρχε πρόβλημα. Ακριβώς επειδή πραγματοποιείται στο επίπεδο της γλώσσας και της ομιλίας, θέτει πρόβλημα. Στους νόμους της γλώσσας και της ομιλίας περιέχονται οι νόμοι της έμφυλης διαφοροποίησης. Αυτό δεν μας εξηγεί γιατί υπάρχει μια *ώση-προς-τη-γυναίκα*, διότι θα μπορούσε να υπάρχει εξίσου μια *ώση-προς-τον-άνδρα*. Είναι ένα ερώτημα.

Μια εργασία που έγινε φέτος στο τμήμα ψυχανάλυσης στο Πανεπιστήμιο Παρίσι 8 με θέμα τον τρανσεξουαλισμό, έδειξε ότι δεν μπορούμε επ' ουδενί να εξομοιώνουμε τον τρανσεξουαλισμό από πλευράς αρσενικής με τον τρανσεξουαλισμό από πλευράς θηλυκής. Όσο η υπόθεση της ψύχωσης είναι αδιαμφισβήτητη στο πλαίσιο του τρανσεξουαλισμού των ανδρών που έχουν μια σωματικότητα γυναικεία, άλλο τόσο από τη

⁷ Στο ίδιο.

⁸ Στο ίδιο. [Ο Λακάν παραπέμπει στο γράφημα που βρίσκεται στην σελίδα 808 των *Écrits*].

γυναικεία πλευρά είναι λιγότερο ξεκάθαρη. Η σχέση με τον πατέρα είναι διαφορετική στην ιστορία του υποκειμένου.

Πώς και σε ποια στιγμή προκύπτει η έκφραση ώση-προς-τη-γυναίκα;

Η *ώση-προς-τη-γυναίκα*, για την ακρίβεια, δεν είναι οιδιπόδειο φαινόμενο – δεν συλλαμβάνεται στο πλαίσιο του οιδιποδείου. Η φροϋδική θέση της ασυνείδητης ομοφυλοφιλίας ως αιτίου της ψύχωσης είναι μια θέση η οποία τείνει να αφομοιώσει την ψύχωση στην οιδιπόδεια δομή. Και αυτό είναι που τελικά χωλαίνει. Η επινόηση της *ώσης-προς-τη-γυναίκα* ως εναλλακτικής επιλογής προς τη φροϋδική θέση της ασυνείδητης ομοφυλοφιλίας, εμπίπτει στην απόφαση του Λακάν να θεωρήσει ότι, σε συνάρτηση με τη θέση του υποκειμένου⁹ ως προς τη γλώσσα και την ομιλία, δεν βρισκόμαστε μέσα στο πλαίσιο των οιδιπόδειων νόμων, τουτέστιν των νόμων της γλώσσας και της ομιλίας. Και πιο συγκεκριμένα, δεν βρισκόμαστε στο πλαίσιο εκείνων των νόμων που διέπουν τον κώδικα, τη σχέση του κώδικα και του μηνύματος, των οποίων το υποκείμενο να είναι το προϊόν.

Υπάρχουν πολλοί τρόποι να θεωρήσουμε το ζήτημα της ψύχωσης στο ανθρώπινο ον. Υπάρχει, συμπεριλαμβανόμενη μάλιστα και στο εν λόγω γραπτό του Λακάν, η κλασική αναφορά, που χρησιμοποιήθηκε πολύ και με τρόπο άστοχο από τους μαθητές του Λακάν, ότι δηλαδή την ψύχωση την καθορίζει κάτι που χωλαίνει στην επιθυμία της μητέρας· με άλλα λόγια, χωλαίνει η επιθυμία της μητέρας, και έτσι η πατρική μεταφορά συντρίβεται – θέση προσφιλής στην Μανονί. Υπάρχει επίσης μια θέση η οποία θα μας επέτρεπε να σκεφτούμε –και αυτό υπάρχει στον Λακάν– ότι η αιτιότητα και οι καθοριστικοί παράγοντες στην ψύχωση θα έπρεπε αναζητηθούν προς την πλευρά του πατέρα του ψυχωτικού, επειδή στο τέλος του γραπτού του Λακάν για την ψύχωση, στο «Υστερόγραφο», βρίσκουμε μια συζήτηση που κάνει, η οποία αντιπαραθέτει την πατρική ανεπάρκεια –όρος που χρησιμοποιείται από τους μετα-φροϋδικούς– και τη διάκλειση του Ονόματος του Πατρός. *«Ακόμη περισσότερο, η σχέση του πατέρα με τον νόμο πρέπει να θεωρηθεί καθ' εαυτή, καθώς εκεί θα βρούμε την αιτία αυτού του παραδόξου, μέσω του οποίου οι ολέθριες συνέπειες της πατρικής φιγούρας παρατηρούνται με εξαιρετική συχνότητα*

⁹ Προφανώς: του ψυχωτικού υποκειμένου (Σ.τ.μ.).

στις περιπτώσεις όπου ο πατέρας έχει πραγματικά τη λειτουργία του νομοθέτη ή καυχίζεται ότι την έχει, ακόμη κι αν όντως ανήκει σε εκείνους που φτιάχνουν τους νόμους ή συμπεριφέρεται σαν στυλοβάτης της πίστης, σαν πρότυπο ακεραιότητας ή αφοσίωσης, σαν ενάρτεος ή βιρτουόζος, στην υπηρεσία ενός σωτήριου έργου, όποιο και αν είναι εκεί το αντικείμενο ή η έλλειψη που διακυβεύεται, εθνικότητας ή γεννητικότητας, ασφάλειας ή υγιεινής, κληρονομιάς ή νομιμότητας, της αγνείας, της αχρηστίας ή της αυτοκρατορίας,¹⁰ όλα τους ιδεώδη που του παρέχουν πάμπολλες ευκαιρίες να βρεθεί σε θέση απαξίας, ανεπάρκειας, ακόμα και νοθείας, κοντολογίς να αποκλείσει το Όνομα του Πατρός από τη θέση του στο σημαίνον».¹¹

Σε αυτό το κείμενο υπάρχουν υπέροχα, μεγαλειώδη αποσπάσματα πάνω στον πατέρα και όλες τις πιθανές βλάβες της λειτουργίας του. Ο Λακάν λαμβάνει υπόψη του το γεγονός ότι η επιλογή της δομής καθορίζεται από την ενδεχομενικότητα της πατρικής φιγούρας – αυτό είναι αναντίρρητο. Θα παρατηρήσατε την κατάληξη: «κοντολογίς, να αποκλείσει το Όνομα του Πατρός από τη θέση του στο σημαίνον». Ο λόγος για τον οποίο ένας πατέρας θα είχε κάποιο ρόλο στην επιλογή της ψυχωτικής δομής εκ μέρους του γιου ή της κόρης του, είναι επειδή η θέση του θα ήταν τέτοια που θα απέκλειε το Όνομα του Πατρός από τη θέση του στο σημαίνον ενσαρκώνοντάς το στην πραγματικότητα. Πρόκειται για ένα απόσπασμα που το ξαναβρίσκουμε με ελαφρώς διαφορετική μορφή στο Σεμινάριο R.S.I., το 1975. Υπάρχει λοιπόν εκεί κάτι που επιμένει.

Ερώτηση στην Μ.-Ε. Μπρους: Στο σεμινάριο για τον Τζόους, ο Λακάν επίσης χρησιμοποιεί την έκφραση «πατρική ανεπάρκεια».

Βεβαίως. Μπορούμε να θεωρήσουμε πως, όταν λέει «κοντολογίς, να αποκλείσει το Όνομα του Πατρός από τη θέση του στο σημαίνον», ορίζει με αυτόν τον τρόπο την πατρική ανεπάρκεια. Δεν την ορίζει σαν έλλειψη αγάπης, σαν απουσία, την ορίζει αποκλειστικά ως το να αποκλείεται το Όνομα του Πατρός από τη θέση του στο σημαίνον. Αλλά δεν λέει ότι ορίζει την ανεπάρκεια έτσι. Εμείς είμαστε εν τέλει εκείνοι που μπορούμε έπειτα να επανέλθουμε σε αυτό το κείμενο και να πούμε: «Για στάσου, ποτέ δεν εγκατέλειψε αυτή την ιδέα της πατρικής ανεπάρκειας, για την οποία εδώ μπορούμε να σκεφτούμε ότι την τακτοποιεί στο άψε σβήσε με τρόπο πολύ κριτικό σε σχέση με τους μετα-φροϋδικούς, αλλά τούτο

¹⁰ Ο Lacan εδώ παίζει με την, αμετάφραστη στα ελληνικά, ομοηχία των λέξεων: «du pur, du pire ou de l'empire» (Σ.τ.μ.).

¹¹ Στο ίδιο. σ. 579.

παραμένει εντούτοις ένα σημείο διερώτησης». Αυτό το μικρό απόσπασμα βρίσκεται κατ' επανάληψη στο τέταρτο Σεμινάριο, το οποίο είναι μια απόπειρα να ενσαρκωθεί κλινικά το ζήτημα της πατρικής μεταφοράς. Να ενσαρκωθεί κλινικά, σημαίνει ότι η πατρική μεταφορά είναι ένα μαθήμιο, μια γραφή που ισχύει για όλες τις δομές και για όλα τα υποκείμενα. Το εν λόγω απορρέει από τη θέση «το ασυνείδητο είναι δομημένο σαν γλώσσα». Όλη η προσπάθεια του Λακάν είναι να δείξει πώς λειτουργεί διαφορετικά το οιδιπόδειο στις διάφορες δομές. Έχετε ένα παράδειγμα στο τέταρτο Σεμινάριο με τη φοβία. Είναι εντελώς πρακτικές εργασίες: «παίρνω τον [μαθημιακό] τύπο της πατρικής μεταφοράς και τον εφαρμόζω σε εμπειρικά κλινικά στοιχεία, για να δω πώς λειτουργεί σε μια περίπτωση φοβίας. Και ψάχνω που να βάλω την μικρή Άννα, τους λύκους, τη μικρή καμηλοπάρδαλη, κλπ. Πού να βάλω τα διάφορα σημαίνοντα στο πλαίσιο του τύπου». Θεωρώ ότι εδώ πρόκειται για μια απόπειρα της ίδιας τάξης, μια απόπειρα να ξαναμπούν στην πατρική μεταφορά τα δεδομένα της ατομικής ιστορίας ενός υποκειμένου με όρους σημαίνοντων, καθώς η πατρική μεταφορά τροποποιείται δομικά λόγω της διάκλεισης ενός στοιχείου της. Η πατρική μεταφορά στην ψύχωση είναι εντελώς ετοιμόρροπη, αφού πρέπει να αφαιρέσει κανείς το Όνομα του Πατρός από τον εν λόγω τύπο. Στην θέση του Ονόματος του Πατρός υπάρχει μια οπή, ένα χάσμα. Υπάρχει Επιθυμία της Μητέρας, δεν υπάρχει Όνομα του Πατρός. Τι μας δίνει αυτό; Μας δίνει εντελώς διαφορετικά αποτελέσματα, τουτέστιν ότι η σημαίνουσα υποκατάσταση δεν είναι πλέον δυνατή. Θα μπορούσαμε εξάλλου να προσπαθήσουμε να το γράψουμε.

Ερώτηση στην Μ.-Ε. Μπρους: Στον αυτισμό, δεν μπορούμε άραγε να πούμε ότι η επιθυμία της μητέρας ισούται με την απόλαυση της μητέρας;

Ναι, εφόσον δεν υπάρχει ούτε επιθυμία της μητέρας, οπότε επιθυμία της μητέρας ίσον απόλαυση της μητέρας. Όμως αυτό συγκεκριμένα είναι αρκετά λεπτό ζήτημα, διότι οδηγεί σε θεωρίες του τύπου «το καθυστερημένο παιδί και η μητέρα του». Κατά κάποιον τρόπο, η μητέρα πάντοτε είναι μηδενική και πάντοτε απολαμβάνει. Μπορούμε όμως άραγε κλινικά να δείξουμε ότι μια μητέρα έχει αυτιστικό παιδί επειδή απολαμβάνει; Στο πρώτο μέρος της πατρικής μεταφοράς, υπάρχει ήδη ένα σημαίνον που είναι η επιθυμία της μητέρας. Χρειάζεται ήδη να συγκροτηθεί η επιθυμία της μητέρας ως τέτοια. Και αυτό είναι ένα πρώτο

εγχείρημα, για το οποίο ο Λακάν δεν μιλάει. Το θεωρεί ως ήδη συγκροτημένο.

Το ζήτημα της *ώσης-προς-τη-γυναίκα* προϋποθέτει την πτώση της επικράτησης του οιδιπόδειου στην ψύχωση. Επειδή εκείνη την χρονική στιγμή το οιδιπόδειο ορίζεται από τον Λακάν μέσω της πατρικής μεταφοράς –και θα πει ο ίδιος αργότερα ότι πρόκειται για την δική του ερμηνεία του φροϋδικού οιδιπόδειου– είμαστε υποχρεωμένοι να θεωρήσουμε ότι φυσιολογικά η *ώση-προς-τη-γυναίκα* δεν συσχετίζεται με το οιδιπόδειο. Κλινικά, είναι πολύ ενδιαφέρον, διότι αυτό σημαίνει ότι η *ώση-προς-τη-γυναίκα* δεν είναι η *ώση-προς-τη-μητέρα*. Στην ψύχωση δεν βρισκόμαστε στο οιδιπόδειο πλαίσιο, όπου η γυναίκα εκλαμβάνεται πάντοτε ως μία οικοδέσποινα. Στην ψύχωση υπάρχουν αληθινές γυναίκες.

Ο Σρέμπερ είναι μια αληθινή γυναίκα. Ναι, αλλά γυναίκα που επίσης είναι η μητέρα μιας νέας ανθρωπότητας. Υπάρχει λοιπόν επανεισαγωγή του μητρικού σημαίνοντος, το οποίο όμως επανέρχεται προσδιορίζοντας τη γυναίκα του Θεού ως μητέρα μιας νέας ανθρωπότητας. Βρισκόμαστε και πάλι στην ενόρμηση της Παρθένου Μαρίας.

Στην ψύχωση βλέπουμε πολλά υποκείμενα που έχουν αυτόν τον τύπο παραληρήματος. Πριν από τρεις μήνες, συνάντησα μία κυρία, η οποία περιστρεφόταν γύρω από την ιδέα ότι ήταν η Παρθένος Μαρία. Εν πάση περιπτώσει, από τη στιγμή που προσέγγιζε τούτο το πεδίο, είχε την τάση να αποδιοργανώνεται εντελώς. Στη συζήτηση που ακολούθησε αυτής της συνάντησης, είχαμε καταλήξει ότι αυτό ήταν για εκείνη μια τροπικότητα της *ώσης-προς-τη-γυναίκα*.

[...] ¹²

Τα λέω όλα αυτά με αφορμή το ζήτημα των νέων μορφών που λαμβάνει το οιδιπόδειο ζήτημα σε μια κοινωνία, η οποία σε μεγάλο βαθμό διευθετεί το ζήτημα της πατρότητας μέσω του λόγου της επιστήμης. Ο λόγος της επιστήμης τροποποιεί το ζήτημα της οικογένειας όπως επίσης και το ζήτημα της θρησκείας.

Τι απομένει από τη δομή της οικογένειας; Θα μπορούσαμε να αποδείξουμε ότι αυτό που απομένει είναι η πατρική μεταφορά.

¹² Παραλείπεται μια εκτενής παρέκβαση, όπου η ομιλήτρια αναφέρεται σε ζητήματα και περιστατικά συν-γονεϊκότητας και ομο-γονεϊκότητας. (Σ.τ.μ.)

Δεδομένου ότι η επιθυμία της μητέρας δεν εκλαμβάνεται από τον Λακάν ως σεξουαλική επιθυμία για τον πατέρα, αλλά ως μια επιθυμία «εκτίμησης για τον λόγο του, [...] για την αυθεντία του, [...] για τη θέση την οποία επιφυλάσσει στο Όνομα του Πατρός μέσα στην προαγωγή του νόμου».¹³

[...]¹⁴

Δε νομίζω ότι αυτές οι σύγχρονες μορφές οικογένειας, οι οποίες φαινομενικά τροποποιούν μέσα στο βίωμα και στα λεγόμενα των υποκειμένων τον λόγο περί της οικογένειας, ότι θίγουν την πατρική μεταφορά. Εξ ου η ιδέα μου ότι, εκείνο το οποίο θίγουν, είναι μάλλον το ζήτημα της διάκλεισης, και ότι σε μια διάγνωση πρέπει πάντοτε να τίθεται αυτό ακριβώς το ζήτημα. Έχει¹⁵ μια πολύ εκθηλυμένη πλευρά. Μπορούμε μήπως να θεωρήσουμε ότι αυτό θα ήταν στην περίπτωση του μια θέση *ώσης-προς-τη-γυναίκα*; Δεν το νομίζω.

2. Η σχέση του Σρέμπερ με το θηλυκό

«Την *Verwerfung* λοιπόν εμείς θα την αποκαλούμε διάκλειση [*forclusion*] του σημαίνοντος».¹⁶

Το θέμα της *ώσης-προς-τη-γυναίκα* συνδέεται με το θέμα της διάκλεισης του σημαίνοντος. Η γυναίκα στην έκφραση *ώση-προς-τη-γυναίκα* υποδεικνύει ένα σημαίνον και όχι τη θηλυκότητα: δεν είναι *ώση-προς-τη-θηλυκότητα*. Δεν είναι *ώση-προς-το-να-είμαι-μια-γυναίκα*, *ώση* προς μια θέση θηλυκής επιθυμίας. Είναι μια *ώση-προς-το-σημαίνον*. Όταν έλεγα [για εκείνο τον ασθενή] «είναι εκθηλυμένος», δεν είναι κάτι που σημαίνει μία *ώση-προς-τη-γυναίκα*, αλλά μάλλον μια θέση επιθυμίας.

Ο Λακάν εισάγει το ζήτημα της *ώσης-προς-τη-γυναίκα* και της θηλυκότητας με αφετηρία το ερώτημα της συμβολικής τριάδας – Δημιουργός, δημιουργήμα, δημιουργημένος. Το *Σχήμα I* οργανώνεται από αυτή την τριάδα, η οποία έρχεται στη θέση των Μ, Ι και Ρ.¹⁷ Η δημιουργία εκλαμβάνεται εδώ στο επίπεδο της υλικότητας του

¹³ Στο ίδιο.

¹⁴ Ό,τι και στην υποσημείωση 12.

¹⁵ Εννοείται κάποιος υπό συζήτηση ασθενής.

¹⁶ Στο ίδιο, σ. 558.

¹⁷ Στο ίδιο, σ. 571.

φαινομένου. Δεν συνιστά μεταφορά. Δεν υπάρχει απολύτως καμία μεταφορά, ούτε στην προσέγγιση του ζητήματος της θηλυκότητας, ούτε στην προσέγγιση του ζητήματος της οικογένειας, της γενεαλογίας, ούτε στην προσέγγιση της δημιουργίας.

Με αφετηρία αυτό, ο Λακάν σημειώνει:

1) Τον μισογυνισμό του Σρέμπερ

«Ωστόσο, με το πέρασμα του χρόνου, ο Θεός επιτρέπει μέσω των εκδηλώσεών του να επεκταθεί ακόμα πιο πέρα το πεδίο των όντων δίχως ευφυΐα, των όντων που δεν ξέρουν τι λένε, των ανόητων όντων, όπως αυτά τα θαυμαστά πουλιά, αυτά τα ομιλούντα πουλιά, αυτά οι προθάλαμοι του ουρανού [...], στα οποία ο μισογυνισμός του Φρόντ (και εκείνος του Σρέμπερ) ανίχνευσε με την πρώτη ματιά τις απονήρευτες χήνες που ήταν οι κοπέλες, σύμφωνα με τα ιδεώδη του εποχής του, ώστε να το επιβεβαιώσει από τα κύρια ονόματα που το υποκείμενο τούς έδωσε αργότερα».¹⁸ Στο φαντασιακό επίπεδο, υπάρχει λοιπόν ο μισογυνισμός, το μίσος για τις γυναίκες. Όποιος λέει *ώση-προς-τη-γυναίκα*, λέει μίσος για τις γυναίκες – δεν είναι κάτι τόσο πρωτότυπο, άλλωστε.

2) Την απάλειψη του ανδρισμού [*émasculation*]

Στη στρατηγική της *ώσης-προς-τη-γυναίκα*, πρέπει να αναζητά κανείς πάντα τη στιγμή απάλειψης του ανδρισμού. «Διότι στο πεδίο του φαντασιακού ήδη προηγουμένως είχε ανοίξει γι' αυτόν το χάσμα που απαντούσε στην έλλειψη της συμβολικής μεταφοράς, χάσμα το οποίο δεν μπορούσε να ξεπεραστεί παρά μόνο με την πραγματοποίηση της *Entmannung* (της απάλειψης του ανδρισμού). Αν και αρχικά συνιστούσε για το υποκείμενο αντικείμενο τρόμου, στη συνέχεια έγινε αποδεκτή ως ένας λογικός συμβιβασμός, ... και έκτοτε ως κάτι αθεράπευτο ... και ως μελλοντικό κίνητρο μιας λύτρωσης που αφορά στο σύμπαν».¹⁹ Η απάλειψη του ανδρισμού –την οποία ο Φρόντ εκλαμβάνει μάλλον από τη σκοπιά του ευνουχισμού– θεωρείται από τον Λακάν ως η αδυνατότητα να φαλλικοποιηθεί το όργανο, αδυνατότητα που συνδέεται με το Φ_0 , [διάκλειση φαλλικής σημασίας] το οποίο συνδέεται με το P_0 [διάκλειση του Ονόματος του Πατρός]. Αυτό το P είναι το στοιχείο που επιτρέπει να εγκατασταθεί το Φ , δηλαδή –το λέω με τρόπο διαφορετικό απ' ό,τι ο

¹⁸ Στο ίδιο, σ. 561.

¹⁹ Στο ίδιο, σ. 564.

Λακάν– να εξανθρωπιστεί το όργανο. Πρόκειται για μια άρθρωση του αισθήματος της ζωής στη συμβολική τάξη. Ενώ στην ψύχωση, τα φαινόμενα όπως αυτές οι παραληρητικές γενεαλογικές αναζητήσεις είναι το αποτέλεσμα μιας αποσύνδεσης μεταξύ συμβολικής γενεαλογίας και αισθήματος της ζωής. Αυτό που πραγματοποιεί τη σύνδεση με το αίσθημα της ζωής, με ό,τι το διωκτικό μπορεί να ενέχει από την πλευρά μιας απόλαυσης που εισβάλλει, και όχι από την πλευρά μιας απολαυσιακής απονέκρωσης, είναι το Φ , το οποίο περιορίζει την απονέκρωση και το αίσθημα της ζωής. Πράγματι, έχουμε το αίσθημα της ζωής στην ψύχωση, το οποίο είναι εκτός νοήματος, το οποίο είναι παντοδύναμο. Στη σχιζοφρένεια αυτό προκαλεί όλα εκείνα τα μαζικά σωματικά φαινόμενα, όπου η ζωή τραβάει το δρόμο της ολομόναχη. Τα όργανα τραβάνε το δρόμο τους ολομόναχα, είναι ζωντανά ή πεθαίνουν, αλλά η ζωή και η απόλαυσή της είναι εκεί ανεξέλεγκτες. Πρόκειται για μη εντοπιζόμενη απόλαυση, διότι για να υπάρξει ένας τόπος, χρειάζεται μια θέση, και για να υπάρξει θέση, χρειάζεται ένα σημαίνον. Γενικά, στην ψύχωση, το αίσθημα της ζωής δεν λείπει. Υπάρχει ένα αίσθημα της ακατέργαστης ζωής που είναι εκεί, αλλά που δεν αρθρώνεται στο συμβολικό σύστημα, και επομένως η σημαίνουσα απονέκρωση δεν έχει τόπο. Αυτή η απονέκρωση πραγματοποιείται με τη μεσολάβηση του σημαίνοντος της ζωής που είναι το Φ , με βάση το οποίο και το ίδιο το σεξουαλικό όργανο λαμβάνει επίσης τη θέση του. Ο δυστυχής Σρέμπερ νοιώθει ολότελα αμήχανος μπροστά στο όργανό του. Και ο τρόπος για να του δώσει τη θέση του είναι να το χάσει, είναι η απάλειψη του ανδρισμού. Υποστηρίζω ότι η απάλειψη του ανδρισμού είναι το ισοδύναμο του Φ , ενός Φ που έρχεται στη θέση ενός Φ_0 . Εξυπηρετεί τη φαλλικοποίηση. Γι' αυτό και μετά από τούτο, καθίσταται δυνατή μια κατασκευή, μια τάξη του κόσμου, παραληρηματική βεβαίως. Πιστεύω ότι δεν μπορούμε να εκτιμήσουμε την *ώση-προς-τη-γυναίκα* χωρίς αυτή την πραγμάτευση του Φ_0 , τουτέστιν μια πραγμάτευση του αισθήματος της ανόητης ζωής – που δεν είναι εξανθρωπισμένη, που δεν έχει πιαστεί στα δίχτυα του σημαίνοντος.

3) Τη στιγμή του θανάτου του υποκειμένου

«Δίχως αμφιβολία, το προμάντεμα του ασυνειδήτου προειδοποίησε πολύ νωρίς το υποκείμενο ότι, αφού δεν μπορεί να είναι ο φαλλός που λείπει από τη μητέρα (αφού η ύπαρξή του δεν μπορεί να λάβει φαλλική σημασία

από την επιθυμία της μητέρας), του απομένει η λύση να είναι η γυναίκα που λείπει στους άνδρες».²⁰ Βλέπουμε ότι ο Λακάν θέτει στο επίπεδο του Φ το να είναι ο φαλλός της μητέρας και το να είναι η γυναίκα που λείπει στους άνδρες.

Ερώτηση στην Μ.-Ε. Μπ.: Υπό την έννοια αυτή λέγατε ότι η απάλειψη του ανδρισμού είναι ισοδύναμη με το Φ, υπό την έννοια τού είναι;

Ακριβώς, το λέει παρακάτω: «Εδώ ακριβώς έγκειται το νόημα αυτής της φαντασίωσης, που η συσχετίσή της υπογραμμίστηκε έντονα από την πένα του Σρέμπερ, και που όπως παραθέσαμε πιο πάνω ανάγεται στην περίοδο επώασης της δεύτερης ασθένειάς του, δηλαδή την ιδέα ότι θα ήταν ωραίο να ήταν γυναίκα που υφίσταται τη συνουσία».²¹

Αυτό πάντοτε με έκανε να αναρωτιέμαι για τη διάκριση που υπάρχει ανάμεσα σε αυτή τη φαντασίωση ότι «θα ήταν ωραίο να ήμουν γυναίκα που υφίσταται τη συνουσία» και στη στιγμή της *ώσης-προς-τη-γυναίκα*. Διότι αυτό δεν συνιστά την *ώση-προς-τη-γυναίκα*. Παρόλο που λέει: «Αυτή η λύση ήταν ωστόσο πρόωρη».²² Με άλλα λόγια, το «θα ήταν ωραίο να ήμουν γυναίκα» απορρέει από το προμάντεμα του ασυνειδήτου ότι δεν είναι ο φαλλός που λείπει από την μητέρα, και παίζει με την έλλειψη – ο φαλλός που λείπει από τη μητέρα, η γυναίκα που λείπει από τους άνδρες. Ο ευνουχισμός της επιθυμίας της μητέρας είναι ακριβώς εκείνο που δεν λειτουργεί ως έλλειψη. Στην φαντασίωση που απορρέει από αυτό, το να υφίσταται τη συνουσία έρχεται στη θέση της έλλειψης· είναι μια δραματοποιημένη, σαδιστική εκδοχή της έλλειψης.

Αυτό δεν αρκεί για να συνιστά την *ώση-προς-τη-γυναίκα*. Ίσως, σε πάρα πολλές περιπτώσεις, ανακαλύπτουμε κάτι της τάξης μιας απόπειρας να αναπτυχθούν κάποια ισοδύναμα της φαλλικής έλλειψης, που δεν καταλήγει σε *ώση-προς-τη-γυναίκα*, αλλά σε άλλη μορφή παραληρήματος. Μπορούμε να θεωρήσουμε ότι, σε όλες τις περιπτώσεις ψύχωσης, έχουμε το «(δεν) μπορώ να είμαι ο φαλλός που λείπει από τη μητέρα», κάτι καθολικής ισχύος που συνδέεται με τη διάκλειση του Ονόματος του Πατρός. Όμως δεν έχουμε σε όλες τις περιπτώσεις ως λύση το «είμαι η γυναίκα που λείπει στους άνδρες». Ίσως μπορεί να πει

²⁰ Στο ίδιο, σ. 566.

²¹ Στο ίδιο.

²² Στο ίδιο.

κανείς ότι «είμαι ο ηγέτης που λείπει στις μάζες», ή «είμαι ο Χριστός που λείπει από την ανθρωπότητα»: «είμαι ο ... που λείπει από ...».

Θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε ότι, πριν από τη συγκεκριμένη λύση που θα ήταν η *ώση-προς-τη-γυναίκα*, θα μπορούσαν να υπάρχουν και άλλες λύσεις που θα υπάγονταν στην ίδια λογική, αλλά που δεν θα εμφανίζονταν κλινικά με τον ίδιο τρόπο. Είναι η υπόθεση που κάνω.

Ερώτηση στην Μ.-Ε. Μπ.: Συνεπώς, θα ήταν ένα στοιχείο του παραληρήματος και όχι ένα στοιχείο της δομής;

Ακριβώς. Συγχρόνως όμως, αυτό απορρέει από τη δομή. Δεν είναι μια λύση καθολικής ισχύος. Ενώ το «(δεν) μπορώ να είμαι ο φαλλός που λείπει από τη μητέρα» είναι καθολικό. Υπάρχουν λύσεις που θα υπάγονταν στην ίδια λογική, στην ίδια δομή, αλλά που θα ήταν κατά κάποιον τρόπο διαφορετικές στην διατύπωσή τους. Όταν λέω «είμαι ο Φύρερ που λείπει στις μάζες», σκέπτομαι τον Χίτλερ και μερικούς άλλους.

Ερώτηση στην Μ.-Ε. Μπ.: Αν σκεφτούμε τον Τζόους, θα μπορούσε να είναι ο συγγραφέας που λείπει στους πανεπιστημιακούς;

Δεν πιστεύω ότι μπορούμε να βρούμε στον Τζόους μια *ώση-προς-τη-γυναίκα*, διότι η *ώση-προς-τη-γυναίκα* τοποθετείται ως το τελευταίο στάδιο μιας παραληρητικής επεξεργασίας. Υπάρχει [στον Σρέμπερ] η στιγμή απάλειψης του ανδρισμού που συνδέεται με το «είμαι ο ... που λείπει από ... », και μετά υπάρχει χρονολογικά ο θάνατος του υποκειμένου.

Λοιπόν, ξαναγυρίζω τώρα σε αυτό που λέει ο Λακάν για την φαντασίωση ότι «θα ήταν ωραίο να ήμουν γυναίκα που υφίσταται τη συνουσία», μιλάει για «πρόωρη λύση», επειδή υπάρχει και κάτι που δεν έχει διευθετηθεί. Λέει επ' αυτού: «Όσον αφορά στην *Menschenspielerei* (όρος που εμφανίζεται στη βασική γλώσσα, και σημαίνει στη σημερινή γλώσσα: ριφιφι στους άνδρες) ...».²³

Ερώτηση στην Μ.-Ε. Μπ.: Τι σημαίνει *Menschenspielerei*;

Το παιχνίδι των ανδρών, παιχνίδι με τους άνδρες, με άλλα λόγια, είναι η συντροφιά των ανδρών που κανονικά θα έπρεπε να ακολουθεί. Έτσι, από

²³ Στο ίδιο. [Ο Λακάν γράφοντας: «*Du rififi chez les hommes*», παραπέμπει στην ομώνυμη ταινία (ελληνικός τίτλος *Ριφιφι*) που γύρισε ο Ζυλ Ντασσέν το 1955 (Σ.τ.μ.)].

αυτό το «θα ήταν ωραίο να ήμουν γυναίκα που υφίσταται τη συνουσία» θα έπρεπε να επακολουθήσει ένα παιχνίδι με τους άνδρες, τουτέστιν η ομοφυλοφιλία. Λέει λοιπόν: «[Όσον αφορά στην *Menschenspielerei*,] μπορούμε να πούμε ότι η επίκληση στους γενναίους άνδρες έμελλε να πέσει στο κενό, για τον λόγο ότι αυτοί απέβησαν το ίδιο αδιανόητοι όσο το υποκείμενο το ίδιο, δηλαδή ολότελα στερημένοι όπως αυτός από φαλλό».²⁴

Αυτό είναι που κάνει τη διαφορά ανάμεσα στην ομοφυλοφιλία και στην ενόρμηση της *ώσης-προς-τη-γυναίκα*. Γιατί αυτό δεν λειτουργεί εδώ; Γνωρίζουμε ότι η ομοφυλοφιλία είναι μερικές φορές μια αναπλήρωση. Σπάνια, αλλά συμβαίνει. Εδώ βέβαια δεν υπάρχει άνδρας, συνεπώς η λύση δεν είναι πολύ λειτουργική.

«Αυτό συμβαίνει, επειδή είχε παραλειφθεί από το φαντασιακό του υποκειμένου, όχι λιγότερο για εκείνους απ' ό,τι για τον ίδιο, εκείνη η γραμμή η χαραγμένη παράλληλα προς το περίγραμμα της μορφής [της καμηλοπάρδαλης], την οποία μπορούμε να δούμε σ' ένα σχέδιο του μικρού Χάνς, και το οποίο είναι οικείο στους γνώστες της παιδικής ζωγραφικής».²⁵ Του λείπει ο φαλλός, το μικρό φαλλικό σημάδι που βλέπουμε στο σχέδιο του Χάνς. Του λείπει το πουλάκι. Η φαντασίωση ότι «θα ήταν ωραίο να ήμουν γυναίκα που υφίσταται τη συνουσία» με δυσκολία θα μπορούσε να λειτουργήσει σε εκείνη τη φάση. «Έτσι η κατάσταση κόντευε να λιμνάσει κατά τρόπο αρκετά ατιμωτικό, αν το υποκείμενο δεν κατόρθωνε να την διασώσει ευφυώς».²⁶ Ποια είναι η ευφυής διάσωση που πραγματοποιεί ο Σρέμπερ, καθιστώντας δυνατή τη λύση που διαφαινόταν σε εκείνες τις φαντασιώσεις; «Άρθρωσε ο ίδιος τη διέξοδο [...] με τον όρο *Versöhnung*: η λέξη έχει το νόημα της εξιλέωσης, του εξευμενισμού και, δεδομένων των χαρακτηριστικών της βασικής γλώσσας, πρέπει να βρίσκεται ακόμα πιο κοντά στο αρχικό νόημα της *Sühne*, τουτέστιν της θυσίας».²⁷ Εκείνη τη στιγμή, έχουμε το αληθινό ελατήριο για την ανατροπή της θέσης αγανάκτησης που προκαλούσε αρχικά στο υποκείμενο η ιδέα της εκτομής [*éviration*], της απάλειψης του ανδρισμού. Γιατί άραγε πριν από αυτό δεν αντέχει την εκτομή, και μετά την αντέχει; Διότι αυτή η θυσία είναι η εκτομή. Χρειάζεται η εκτομή για

²⁴ Στο ίδιο.

²⁵ Στο ίδιο.

²⁶ Στο ίδιο.

²⁷ Στο ίδιο.

να μπορέσει να λειτουργήσει η λύση. Εκείνο που κάνει την εκτομή ανεκτή, «είναι ακριβώς ότι εν τω μεταξύ το υποκείμενο είναι νεκρό».²⁸

Αυτό που έχουμε εδώ είναι ο θάνατος του υποκειμένου. «Εμείς μπορούμε να αρκεστούμε στη διαβεβαίωση που μας παρέχουν τα ιατρικά πιστοποιητικά, τα οποία μας δίνουν, στην κατάλληλη στιγμή, την εικόνα του ασθενή να είναι βυθισμένος στην κατατονική εμβροντησία. [...] Πρόκειται για το γεγονός, που οι φωνές, πάντοτε ενημερωμένες από καλές πηγές και πάντοτε σταθερές στην υπηρεσία τους να πληροφορούν, του γνωστοποίησαν εκ των υστέρων με την ημερομηνία του και με το όνομα της εφημερίδας, στις νεκρολογίες της οποίας είχε καταχωριστεί».²⁹ Οι φωνές λένε, «πέθανες την τάδε μέρα τάδε ώρα». Υπάρχει η κατατονία, ο θάνατος του υποκειμένου, η δυνατότητα της λύσης της απάλειψης του ανδρισμού και, εκείνη τη στιγμή, έρχεται η *ώση-προς-τη-γυναίκα*.

Βλέπουμε καθαρά ότι το να είναι η γυναίκα που λείπει στον Θεό δεν είναι πλέον το ίδιο σχήμα, οι άνδρες έχουν εξαφανιστεί, το ανθρώπινο είδος έχει εξαφανιστεί και, μετά τον θάνατο του υποκειμένου, [αυτός] έχει περάσει στην πλευρά του Θεού. Εκείνο που δεν μπορούσε να αποδεχτεί με τους ανθρώπους, μπορεί να το αποδεχτεί με τον Θεό. Γι' αυτό όμως είναι νεκρός στο επίπεδο της εγγραφής στο όνομα. Ιδού τι προσυπογράφει το εν λόγω φαινόμενο.

Εκτός από αυτό, ο Λακάν μιλάει για «τρανσεξουαλική απόλαυση»,³⁰ όπως θα είδατε στο *Σχήμα I*. Αυτή η τρανσεξουαλική απόλαυση τροποποιείται, καθορίζεται με αφετηρία την *ώση-προς-τη-γυναίκα*, η οποία προσδιορίζεται από τον νέο παρτενέρ, που είναι ο θεϊκός παρτενέρ. Είναι συγχρόνως θέση τρανσεξουαλική και θέση ερωτομανιακή.

Τι είναι η *ώση-προς-τη-γυναίκα* εν εν σχέσει προς αυτό για το οποίο σας μίλησα στην αρχή, δηλαδή το έμφυλο πεδίο; «Πιστεύουμε ότι αυτός ο συμβολικός προσδιορισμός αποδεικνύεται στη μορφή με την οποία έρχεται να ανασυγκροτηθεί η φαντασιακή δομή».³¹ Η *ώση-προς-τη-γυναίκα* είναι μια ανασυγκρότηση της φαντασιακής δομής μετά την αποτυχία της. «Σε αυτό το στάδιο, αυτή [η φαντασιακή δομή] παρουσιάζει δύο όψεις [...] Η πρώτη είναι μια τρανσεξουαλική πρακτική, καθόλου ανάξια να συσχετισθεί

²⁸ Στο ίδιο, σ. 567.

²⁹ Στο ίδιο.

³⁰ Στο ίδιο, σ. 568.

³¹ Στο ίδιο.

με τη «διαστροφή» [...] βλέπουμε το υποκείμενό μας να παραδίδεται σε μια ερωτική δραστηριότητα, για την οποία τονίζει ότι γίνεται αυστηρά κατά μόνας, αλλά ομολογεί και τις ικανοποιήσεις που του προσφέρει. Δηλαδή, εκείνες που του δίνει η εικόνα του στον καθρέπτη, όταν, περιβεβλημένος με τα στολίδια της γυναικείας αμφίεσης, τίποτε, λέει, στο πάνω μέρος του σώματός του δεν του φαίνεται να μην μπορεί να πείσει κάθε υποψήφιο ρέκτη του γυναικείου μπούστου». ³² Αυτή είναι λοιπόν η τρανσεξουαλική απόλαυση, ιδού η πρώτη όψη [της φαντασιακής ανασυγκρότησης]. «Με αυτήν αρμόζει να συνδέσουμε –πιστεύουμε– την ανάπτυξη, δίκην ενδοσωματικής αντίληψης, των λεγόμενων νεύρων της γυναικείας ηδυπάθειας μέσα στο ίδιο της το περίβλημα, και συγκεκριμένα στις ζώνες που θεωρούνται ερωτογόνες στη γυναίκα». ³³

Υπάρχει μια εικόνα και, συγχρόνως, η ανάπτυξη μιας γυναικείας ηδυπάθειας. Πρόκειται για μια λύση που αφορά στην οργάνωση της απόλαυσης, όπου το σημαίνον *H* γυναίκα επιτρέπει έναν εντοπισμό της απόλαυσης. Τα λεγόμενα νεύρα της γυναικείας ηδυπάθειας έπονται της εγκαθίδρυσης του σημαίνοντος *H* γυναίκα.

Η δεύτερη όψη είναι προφανώς η σύνδεση της εκθήλυνσης του υποκειμένου με τη θεϊκή συνουσία. Έχουμε, πρώτον, την τρανσεξουαλική πρακτική, ένα είδος έμφυλης αναστροφής και, δεύτερον, την εκθήλυνση ως μια παράμετρο που συνδέεται ή προσδιορίζεται από τη θεϊκή συνουσία, άρα από τον παρτενέρ.

Επομένως, η *ώση-προς-τη-γυναίκα* προϋποθέτει την ανάληψη ενός σημαίνοντος που εκπροσωπεί το υποκείμενο για τον Άλλο και το οποίο εντοπίζει την απόλαυση. Τούτο έρχεται στη θέση του Φ₀, αγγίζει το αίσθημα της ζωής, και επιτρέπει μια συγκεκριμένη, σωματική, απόλαυση. Αυτή η εξέλιξη προϋποθέτει τον ίδιο τον παρτενέρ. Η συνέπεια [αυτού] του σημαίνοντος είναι ένας εντοπισμός της απόλαυσης ως γυναικείας και ένας εντοπισμός του παρτενέρ ως του Ενός της εξαίρεσης. Είναι αυτό που ο Λακάν θα πει αργότερα στο γραπτό «Τηλεόραση»: μια γυναίκα δεν συναντά τον άνδρα, παρά μέσα στην ψύχωση. Η *ώση-προς-τη-γυναίκα* υπάρχει εξίσου στα θηλυκά και στα αρσενικά ψυχωτικά υποκείμενα. Δεν σημαίνει ότι, επειδή βιολογικά είναι

³² Στο ίδιο, σ. 568-569.

³³ Στο ίδιο, σ. 569.

γυναίκες, δεν χρειάζεται να επινοήσουν τη λύση της *ώσης-προς-τη-γυναίκα*.

Η *ώση-προς-τη-γυναίκα* είναι μια ιδιαίτερη και όχι καθολική λύση αντικατάστασης του Ονόματος του Πατρός από το σημαίνον με υπόβαθρο το Φ₀, τουτέστιν με υπόβαθρο μια δυσλειτουργία του στοιχείου που λείπει.

Ερώτηση στην Μ.-Ε. Μπ.: Είναι μια απόπειρα να ενσαρκωθεί το σημαίνον;

Για τον Σρέμπερ, είναι ξεκάθαρο ότι εκείνος που βρίσκεται σε θέση να ωθείται προς τη γυναίκα είναι ο ίδιος. Μήπως όμως θα μπορούσαμε να συναντήσουμε αυτόν τον όρο της *ώσης-προς-τη-γυναίκα* σε ένα υποκείμενο που δεν θα εκθηλύνετο, αλλά που θα τον μετέθετε σ' έναν άλλο; Να ήταν δηλαδή κάποιος που θα βρισκόταν, όχι σε θέση να ενσαρκώνει αυτό το σημαίνον, αλλά που θα έκανε φορείς του άλλους. Αυτός που πρέπει να θυσιαστεί είναι άραγε πάντοτε το υποκείμενο; Δεν έχω απάντηση. Εν πάση περιπτώσει, στην περίπτωση του Σρέμπερ είναι σαφές ότι πρόκειται για τον ίδιο. Αλλά, για παράδειγμα, ο Ιάπωνας που σκότωσε και έφαγε τη φιλενάδα του, αυτός φαίνεται μάλλον να έβαλε την παρτενέρ του στη θέση να ενσαρκώνει *Την* γυναίκα. Είπε ότι ήθελε να δει τι ήταν ένα γυναικείο σώμα.

Μετάφραση: Γιώργος Μητρόπουλος

Επιμέλεια: Ντόρα Περτέση